

HYSNIE HAXHILLARI (HYSKA)

**PËRDORIMI I PRESJES NË PERIUDHËN
ME NËNRENDITJE**

Ecuria e standardizimit të gjuhës letrare shqipe përgjatë gjysmë shekulli, krahas normëzimit fonetikor, leksikor e gramatikor, ka pasur pjesë të rëndësishme të saj edhe sistemin e pikësimit. Ashtu si theksohet edhe në “Rregullat e pikësimit në gjuhën letrare shqipe” (Projekt) i vitit 1981, sistemi i sotëm i pikësimit në gjuhën shqipe është rezultat i një përpunimi të gjatë, ai është zhvilluar e saktësuar me zhvillimin e gjuhës së shkruar letrare shqipe¹. Lidhjen e sistemit të pikësimit me normëzimin e gjuhës letrare shqipe e ka shprehur edhe gjuhëtari R. Memushaj kur shkruan se dalja e kodit të pikësimit është rrjedhim i vetë procesit të kristalizimit të normës letrare të gjuhës sonë në të gjitha rrafshet dhe, nga ana tjetër, fryt i studimit të thelluar e të gjithanshëm të strukturës së saj gramatikore².

Rregullat e pikësimit janë parë si një element i rëndësishëm i kulturës së gjuhës. Në gjuhën e shkruar ato shërbejnë për të paraqitur qartë përmbajtjen dhe gjatë leximit të tekstit ndihmojnë për t’i dhënë atij intonacionin e duhur³. Përdorimi i shenjave të pikësimit në shqipen e shkruar kërkon një vëmendje të madhe në kontekstin e zhvillimeve të sotme të gjuhës shqipe. Në shqipen e shkruar, krahas shkeljeve të kodit të Drejtshkrimit, vihen re edhe shkelje e moszbatime të mjaft rregullave të pikësimit, sidomos në përdorimin e presjes.

Prandaj objekt i kësaj kumtese u bë përdorimi i presjes në periudhën me nënrenditje. Kjo çështje është trajtuar në disa vepra e artikuj si në “Rregullat e pikësimit në gjuhën letrare shqipe” (Projekt, 1981), “Rregullat

¹ Akademia e Shkencave e Republikës së Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë. *Rregullat e pikësimit në gjuhën letrare shqipe*, Tiranë, 1981, f. 3.

² R. Memushaj, *Rregullat e pikësimit në gjuhën letrare shqipe*, “Studime filologjike”, 1981, nr. 4, f. 219.

³ Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, *Rregullat e pikësimit në gjuhën shqipe*, Shkenca, Tiranë, 2002, f. 4.

e pikësimit në gjuhën shqipe”(2002), “Gramatika e gjuhës shqipe, II” (Akademia e Shkencave, 2002), “Shqipja standarde” R. Memushaj, “Si të shkruajmë shqip” Gj, Shkurta, “Rregullat e pikësimit në gjuhën letrare shqipe”, M. Memushaj (Studime filologjike, nr. 4, 1981), “Një përdorim i presjes”, M. Çeliku, (Drita, 5 mars, 1972) dhe “Pikësimi i thirrorit”, M. Çeliku (Drita, 2 shtator, 1973) etj.

Në këto studime, krahas përvijimit të rregullave të pikësimit, përcaktohen edhe parimet mbi të cilat mbështetet pikësimi i gjuhës shqipe. Në parathënien e librit “Rregullat e pikësimit ... (Projekt) dhe në ribotimin e përpunuar të tij “Rregullat e pikësimit në gjuhën shqipe” (2002)” saktësohet se parimi kryesor mbi të cilin mbështetet pikësimi ynë, është parimi sintaksor.⁴ Ky mendim vihet në diskutim nga gjuhëtari R. Memushaj. Në artikullin e tij kushtuar “Projektit” Memushaj shkruan se argumentet që jepen për të provuar se parimi kryesor i pikësimit të shqipes është parimi sintaksor, nuk janë bindëse, as të mjaftueshme⁵. Sipas tij, termi “parim sintaksor” lë shteg për një kuptim më të gjerë se ai që i jepet zakonisht dhe se buron nga vënia përballë e dy madhësive të pabarabarta: sintaksës që është shumë e gjerë dhe intonacionit, që është shumë më i ngushtë. Ndaj, Memushaj propozon se më saktë do të ishte të flisnim për “parimin e tregimit të kufijve sintaksorë”. Për të përcaktuar parimin kryesor të pikësimit Memushaj merr në analizë të gjitha rregullat e “Projektit” duke sqaruar se nga 108 rregulla e nënrregulla gjithsej, 87 prej tyre mbështeten njëherazi në të dy parimet, 17 rregulla vetëm në parimin intonacionor dhe vetëm 4 rregulla mbështeten vetëm në parimin sintaksor. Raporti 17 me 4 na detyron të pohojmë, thekson Memushaj, që parimi kryesor i pikësimit në gjuhën shqipe është parimi intonacionor, dhe jo parimi sintaksor, i cili del si parim ndihmës⁶.

Mirëpo në librin “Shqipja standarde” (2005) gjuhëtari Memushaj artikulon një tjetër arsyetim: megjithëse intonacioni përbën parimin bazë, ai nuk është parimi i vetëm i pikësimit të shqipes. Më tej shton se gjithashtu që analiza nga pikëpamja intonacionore nuk është e sigurt (sepse intonacioni është tepër i larmishëm dhe analiza e pauzave shpesh merr karakter subjektiv), do t’i drejtohem ndërtimit sintaksor të ligjërit, duke parë shkallën e lidhjes kuptimore e sintaksore midis fjalive të një

⁴ Akademia e Shkencave e Republikës së Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë. *Rregullat e pikësimit në gjuhën letrare shqipe*, Tiranë, 1981.

⁵ Po aty, f. 222.

⁶ Po aty, f. 223.

periudhe ose midis gjymtyrëve të një fjalie etj⁷. Nga ky parashtrim arrihet në përfundimin se parimet mbi të cilat mbështetet pikësimi i gjuhës shqipe duhet të jenë dy: parimi sintaksor dhe parimi intonacionor.

Ndër shenjat e pikësimit, presja përdoret për të ndarë a për të veçuar gjymtyrë të një fjalie e fjali të një periudhe⁸. Presja është ajo shenjë pikësimi që mishëron më së miri treguesin e marrëdhënieve sintaksore në fjalinë e përbërë, lidhjet sintaksore kallëzuesore të saj, kuptimet sintaksore të fjalive të varura, presja gjithashtu është mjet që tregon funksione të ndryshme të fjalisë së varur si funksionin përcaktor, sqarues, dallues, shtesor etj. Presja, siç e përkufizon edhe gjuhëtari Gjovalin Shkurtaj, nuk mund të ndajë dy periudha: mund të ndajë vetëm pjesë të ndryshme që e përbëjnë periudhën ose pjesë të ndryshme të një fjalie. Përdorimi i presjes, shton më tej ai, nuk mund të jetë i rastit: ka fraza, togfjalësja a sintagma, si dhe fjalë në të cilat presja është e detyrueshme. Këto duhen dalluar mirë nga rastet në të cilat presja mund të jetë fakultative, si dhe nga rastet kur ajo nuk duhet⁹.

Rregullat e përdorimit të presjes në periudhën me nënrenditje trajtohen gjerësisht në “Rregullat e pikësimit në gjuhën shqipe”, botim i Akademisë (viti 2002) dhe në librin “Shqipja standarde” e R. Memushaj (2005).

Nga krahasimi i bërë ndërmjet dy veprave vihet re se në librin “Shqipja standarde” rregullat e përdorimit të presjes të fjalës përcaktore shtjellohen më gjerësisht sesa në “Rregullat e pikësimit në gjuhën shqipe”. Rastet e përdorimit të presjes në fjalitë përcaktore përshkruese sqarohen me hollësi dhe në varësi të sintaksës së emrit parashkues me lidhëzën, përemrin lidhor apo ndajfoljen, duke parashtruar pesë nënregulla të përdorimit të presjes¹⁰.

Ndërkohë, në “Rregullat e pikësimit ...” rastet e përdorimit të presjes në këtë lloj fjalie shpjegohen në varësi të lidhjes së ngushtë të fjalisë së varur përcaktore me gjymtyrën e përcaktuar, pa dhënë nënloje të tjera të kësaj fjalie¹¹.

E njëjta dukuri vihet re në “Shqipen ...” edhe në trajtimin e fjalisë përcaktore dalluese, ku shpjegohen hap pas hapi rastet e mospërdorimit të

⁷ R. Memushaj, *Shqipja standarde*, Toena, Tiranë, 2005, f. 183.

⁸ Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, *Rregullat e pikësimit në gjuhën shqipe*, Tiranë, 2002, f. 5.

⁹ Gj. Shkurtaj, *Si të shkruajmë shqip*, Toena, 2008.

¹⁰ R. Memushaj, *Shqipja standarde*, vep. e cit., f. 220.

¹¹ *Rregullat e pikësimit në gjuhën shqipe*, vep. e cit., f. 56.

presjes në bazë të lidhjes së lidhëzës a përemrit me emrin a grupin emëror parashkues. Po këtu, rasteve të mospërdorimit të presjes te këto fjali të varura u shtohet edhe një rregull tjetër, ajo e fjalive përcaktore që përcaktojnë emra abstraktë të shquar, si *lajmi*, *dysimi*, *ndjenja* etj., dhe që priren nga lidhëzat *që*, *se*, *sikur*, nuk ndahen me presje nga emri parashkues, sepse janë të lidhura shumë ngushtë me të dhe ligjërohen me pauzë: *Lajmi se do të shpërndahet misër ...*¹²

Nga krahasimi i bërë në të dy tekstet e lartpërmendur, vihen re edhe kundërshti. Në “Shqipen standarde” rregulla përcakton se fjalia rrjedhimore pas kryesores nuk ndahet me presje kur midis kallëzuesit të fjalisë kryesore dhe lidhëzës rrjedhimore ndodhen shprehjet *deri atje*, *gjer atje*, *deri / gjer aty* shembulli: *Puna arriti gjer atje sa u mbloodhën gjithë vërsnikët për ta bindur*¹³. Ndërsa në “Rregullat ...” rregulla thotë se fjalitë rrjedhimore ndahen me presje kur lidhen dhe vijnë fill pas fjalëve korrelative *deri aty*, *gjer aty*, *i tillë*, *e tillë*. Shembulli: *Puna vajti gjer atje, sa u mbloodhën gjithë shokët që ta bindnin*¹⁴.

Me qëllim që të vihet re zbatimi i rregullave të përdorimit të presjes në periudhën nënrenditje, janë marrë në vëzhgim detyra të ndryshme të realizuara nga studentët tanë, si detyra kursi, tema diploma, tekste korrektimi, si dhe disa të përditshme të shtypit shqiptar të periudhës tremujore mars–maj 2018. Nga puna e bërë me studimin e përdorimit të presjes në periudhat me nënrenditje në burimet e mësipërme vihen re dy dukuri të përgjithshme:

1. Mungesa e presjes kur ajo është e domosdoshme në periudhat me fjali të ndryshme të nënrenditura, kryesisht përcaktore, shkakore, kohore, lejore.
2. Përdorime të gabuara të presjes pothuajse në të gjitha periudhat me fjali të nënrenditura.

Dukuria e parë vihet re më tepër në shtypin e shkruar. Për një periudhë tremujore, mars–maj 2018, u vëzhguan disa të përditshme të shtypit shqiptar si gazeta “Mapo”, gazeta “Shqip”, gazeta “Tema”, gazeta “Panorama” si dhe “Shqiptarja.com”. Në përgjithësi, periudhat me nënrenditje të nxjerra nga shkrimet e këtyre gazetave nuk përmbajnë presje, pjesët e varura të tyre nuk ndahen me presje nga kryesoret, në

¹² R. Memushaj, *Shqipja standarde*, vep. e cit., f. 222.

¹³ *Po aty*, f. 225.

¹⁴ *Rregullat e pikësimit në gjuhën shqipe*, vep. e cit., f. 65.

kundërshtim me rregullat e pikësimit të gjuhës shqipe, duke sjellë mangësi në gjuhën e shkruar shqipe.

Ndërsa dukuria e dytë, përdorime të gabuara të presjes në periudhën me nënrenditje, vihet re në punët e studentëve. Gabimet më tipike në përdorimin e presjes tek studentët vihen re në fjalitë e varura përcaktore, fjalitë kohore dhe shkakore. Ndërsa përdoret drejt presja në fjalitë e varura mënyrore, qëllimore, krahasore dhe lejore.

Këto dukuri ilustrohen përmes shembujve të mëposhtëm.

Fjali të varura përcaktore

Fjali përcaktore pas kryesores

Këto fjali të varura nuk ndahen me presje kur vijnë pas kryesores, në shembujt e mëposhtëm kemi përdorime të gabuara të vendosjes së presjes, sidomos në shembujt nga shtypi i shkruar:

“Në thelbin ekzistencial të figurës, një simboli të bukurisë femërore, autori në hapësirën e këtij tekstit, që ka si paratekst përrallën omonime, kryen disa shformësime thelbësore, që e bëjnë vërtet unike atë, tashmë si një krijim i kultivuar, që shqiptohet si një tregim i rrallë”. (Mapo, 24 mars)

“Diskutimi nxit edhe disa mënyra të të nxënit, ku përfshihen përmbajtja, aftësitë qëndrimet dhe proceset”.

Fjali të ndërmjetme përcaktore

Kur fjalitë e varura përcaktore janë të ndërmjetme, presja përdoret gjithmonë në fund të tyre, ndërsa përdorimi i presjes në fillim të tyre varet nga gjymtyra me të cilën lidhet. Në shembujt e mëposhtëm nuk është përdorur presje për të ndarë fjalinë e ndërvarur përcaktore. Kjo rregull e përdorimit të presjes paraqet shkelje si në shembujt e parë në shtypin e shkruar, ashtu edhe në punimet e studentëve.

Në shembujt e mëposhtëm fjalitë e varura përcaktore duhet të ndahen edhe në fillim të tyre me presje, edhe në fund:

“Kam për dëshmitar Hamzën, tim nip që e kam pasur përkrahës, këshilltar dhe shok armësh me ca të tjerë të pakë, me besnikërinë e të cilëve e vumë këtë plan në veprim”

“Ato copëra rrëfimesh të të burgosurit që kishin mundur t’ia nxirrnin me anë të torturave udhëtonin tani gjithmonë e më larg të bartura nga goja në gojë midis avullit të frymëmarrjes që sajohej nga ngrica”.

“Pavarësisht këtyre tipareve që të gjithë këto fshatra në tërësi i kanë të përbashkëta ka disa që janë të veçanta për çdo fshat”.

Në shembujt e mëposhtëm presja duhet përdorur vetëm në fund të fjalisë së varur përcaktore:

“Një vjedhje **që deri diku mund të quhet spektakolare** për shkak të kohës rekord në të cilën është realizuar, ka ndodhur në datë 14 shkurt të këtij viti në Tiranë”. (Mapo, 7 mars)

“Ndërkohë që për pjesën tjetër, për atë **që është marrë me dokumente të falsifikuara** autoritetet shtetërore do të nisin procedurat për rishtetëzimin”. (Shqip, 25 mars)

Fjali të varura në të cilat presja nuk duhej përdorur në fillim të tyre, por vetëm në fund:

“Mund të themi një shoqëri, **e cila dominohej në tërësinë e vetë nga feudale me disa zhvillime të kapitalizmit** por si sistem feudal të llojit otoman dhe jo të llojit të vendeve perendimore të cilat i kishin pranuar me kohë”. (Mapo, 13 mars)

Fjali të varura përcaktore ku presja është përdorur drejt në fillim të tyre, por mungon në fund:

“Në hapësirën e tregimit, **që përcillet prej shkrimtarit po me këtë emërtim** është pranuar nga studimet letrare, se shënon një perlë të tregimtarisë gojore” (Mapo, 24 mars)

“Një tjetër i fuar, **që do të ngjitet në skenën e ‘The Voice Kids’ në Natën e dytë Live** është Eugent Bushpepa”. (Shqip, 25 mars)

Fjali të varura ffilluese

Fjali të varura ffilluese pas kryesores

Fjalitë e varura ffilluese nuk ndahen me presje nga kryesorja, sidomos kur lidhja që vendosin ato me kallëzuesin është e fortë si në shembullin e mëposhtëm:

“Përmes përdorimit të gjuhës së saktë dhe të përshtatshme, nxënësi vetë mund të realizojë një ndjenjë të veçantë personale dhe të zbulojë, **se si gjuha mund të punojë për të në lidhje me domethënien, të menduarit dhe komunikimin efektiv**”

Fjali ffilluese të ndërmjetme

Këto fjali të varura duhet të ndahen me presje kur ndodhen në mes të fjalisë kryesore apo ndiqen nga fjali të tjera të varura:

“Apeli im është **që ta gjejnë kush mund ta ketë bërë** sepse makina është e dukshme dhe targa del lehtësisht në laborator”. (Mapo, 7 mars)

“Tani këtu u bë disa kohë që flitet në hava për 20 mijë familje të larguara nga skema, por nuk thuhet asgjëkundi **që këto ndryshime** që ne sollëm përmes zbatimit të reformës **kanë mundësuar** që 18 mijë e 837

familje të aplikojnë për herë të parë për ndihmë ekonomike pasi ishin përjashtuar". (Shqiptarja.com, 15 mars)

Fjali të varura kohore

Fjalitë e varura kohore para kryesores ndahen gjithmonë me presje, prandaj në shembujt e mëposhtëm shohim shkelje të kësaj rregulle si shkak i mungesës së përdorimit të presjes:

"Kur më ftuat për këtë vepër nga shërbimi i Sulltanit kisha në zemër atë dëshirë që kishit edhe ju".

"Kur erdhi lajmi në Lesh kryetrimi i sëmure në shtratin e vdekjes u përpoq të ngrihej e t'i hipte kalit."

"Kur jepet mësim për të drejtat e njeriut nxënësit sapo njohin fakte dëshirojnë të analizojnë vetë çështjen ose kur paraqesin para tyre hartën e konceptit fillojnë të diskutojnë si, pse, kur, ku ka ndodhur kjo ose ajo ngjarje".

"Kur shkoi te Referendumi i famshëm aty përplasi turinjtë".
(Panorama, 7 mars)

"Kur ata që kryejnë vepra penale nuk ndëshkohen dhe zyrtarët e tjerë do të bien në pasivitet dhe çrregullim, ndërkohë që të mençurit nuk do jenë në gjendje të rregullojnë situatën". (Tema, 26 mars)

Fjali kohore në mes të periudhës

Fjalitë e varura kohore të ndodhura në mes të fjalisë kryesore ndahen me presje. Në shembujt e mëposhtëm periudhat paraqiten edhe më të ndërlikuara, me raste kur fjalia e varur kohore ndiqet nga fjali të tjera të varura. Problemi që shtrohet këtu është poi njëjti: mospërdorim i presjes për të ndarë fjalinë kohore nga fjalia kryesore apo fjali të tjera të varura:

"Troç muhabeti kur unë të jem 104 vjeç do jemi si Europa".
(Panorama, 13 mars)

"Megjithatë, historia, edhe ajo e vonë, ka dëshmuar teorinë e Matisit teksa i shpjegonte një miku mënyrat e vizatimit të një peme; me anë të imitimit siç mësohet në shkollat evropiane dhe me anë të ndjenjës siç sugjeron orienti." (Shqip, 20 mars)

"Britanikët në vitin 1821 kur Ali Pashë Tepelena u kërkoi ndihmë për të përballuar Perandorinë Osmane pasi i mohuan mundësinë për t'u përfshirë në konflikt i propozuan se mund të vendosej me gjithë thesarin e tij dhe të dy djemtë në Maltë" (Tema, 18 prill)

Juve ndoshta ju shkoi në mendje që e kisha harruar edhe vendin, edhe nderin, edhe lirinë kur ju ktheja prapë të helmuar pa ju dhënë asnjë shpresë ...

... nxënësit sapo njohin fakte dëshirojnë të analizojnë vetë çështjen ose **kur paraqesin para tyre hartën e konceptit** fillojnë të diskutojnë si, pse, kur, ku ka ndodhur kjo ose ajo ngjarje.

Fjali e varur kohore pas kryesores

Në fjalitë kohore të ndodhura pas kryesores nuk përdoret presje. Më poshtë japim shembuj të përdorimit të gabuar të presjes në këtë rast:

*Megjithëkëtë, asnjë nga këta s'më kish dëgjuar kurrë të zë në gojë atdhenë, lirinë dhe krishtërimin, **gjersa erdhi rasti në betejë të Nishit.***

*Do të jap maksimumin për Kombëtaren e Shqipërisë siç edhe kam dhënë për Shpresat, **kur kam luajtur***". (Shqip, 20 mars)

*Një përshkrim tregon se nxënësit mësojnë, **kur marrin pjesë në mënyrë aktive.***

*Publiku shqiptar e vlerëson Gentin si një ndër artistët më të mirë në vend të muzikës live, të cilët zgjedhin ta dëgjojnë fundjavave, **teksa performon në baret e kryeqytetit.*** (Shqip, 25 mars)

Fjali të varura mënyrore

Fjali të varura pas kryesores

Fjalitë e varura mënyrore pas kryesores ndahet me presje kur nuk lidhet drejtpërdrejt me kallëzuesin, ndërsa nuk ndahet kur lidhet drejtpërdrejt me të. Shembujt tregojnë se këto fjali të varura nuk lidhen drejtpërdrejt me kallëzuesin e fjalisë kryesore, prandaj duhen ndarë me presje prej saj:

*Do të jap maksimumin për Kombëtaren e Shqipërisë **siç edhe kam dhënë për Shpresat, kur kam luajtur***". (Shqip, 20 mars)

*"Megjithatë, historia, edhe ajo e vonë, ka dëshmuar teorinë e Matisit teksa i shpjegonte një miku mënyrat e vizatimit të një peme; me anë të imitimit **siç mësohet në shkollat evropiane dhe me anë të ndjenjës siç sugjeron orienti.**"* (Shqip, 20 mars)

*"Rekomandimi për hapjen e negociatave është një rast për të kuptuar, **si e kanë pritur gjithë palët këtë ditë***". (Tema, 18 prill)

Fjali të varura qëllimore

Fjali e varur qëllimore pas kryesores

Në shembullin e mëposhtëm fjalitë e varura qëllimore duhet të ndahen me presje nga kryesorja pasi lidhja e tyre me kallëzuesin e saj është e largët:

"Kryetari i Bashkisë, A. Subashi theksoi se përveç pastrimit të plazhit, bashkia do të kontrollojë edhe subjektet që ushtrojnë aktivitet gjatë

sezonit turistik **në mënyrë që ato të respektojnë rregullat dhe të mos bëhen burim i ndotjes së plazhit.**” (Shqiptarja.com, 23 prill)

Fjali shkakore

Fjali e varur pas kryesores

Fjalitë e mëposhtme shkakore fillojnë me lidhëzën *sepse* e cila, përgjithësisht, ndahet me presje nga fjalia paraprijëse. Në këta shembuj duhet të ishte përdorur presja para fjalisë shkakore:

“Gjëja e fundit që duhet të bëjë Shqipëria është të marrë protagonizëm, të marrë paternalizëm ndaj Kosovës **sepse kjo është jashtëzakonisht e dëmshme për Kosovën dhe interesin kombëtar në tërësi.**” (Mapo, 13 mars)

“Sigurisht këto dy kapituj përbëjnë analizën më të gjallë të progres-raportit **sepse një gjë është të jenë rregulluar kapitujt në letër dhe një gjë tjetër është zbatimi në praktikë.**” (Mapo, 17 prill)

“Më 1601 Jeronim Kombit përzgjidhet për një mision sekret në Epir nga Mbretëria e Spanjës **sepse dinte dhe shkruante greqishten dhe shqipen**” (25 prill, “Mapo”, Shqiptaret e Mesjetes dhe kultura e shkrimit, Gencjana Abazi Egro)

“Vështirësi më së shumti paraqesin të folmet krahinore **sepse është mjaft e vështirë lokalizimi dhe mbledhja e materialit leksikor të tyre.**”

Fjali shkakore në mes të periudhës

Këto fjali të varura shkakore duke qenë në mes të fjalisë kryesore dhe duke qenë se fillojnë me lidhëzat *sepse*, *se*, *posa* duhet të vihen mes presjesh. Vihet re një shkelje e kësaj rregulle në shembujt e mëposhtëm ku nuk është përdorur presja në asnjë rast:

“Ndamë mendimin se me marrjen e këtij rekomandimi nis një fazë e re për vendin **sepse i gjithë procesi i integritetit është një proces për vendin dhe ardhmërinë e tij bazuar në një shtet modern dhe institucione demokratike** për të cilin ndihmon shumë ky proces dhe nga ana tjetër folëm edhe për sfidat e mëdha që lidhen me këtë proces në vijim”. (“Mapo”, 23 prill)

“Jua fsheha planet e mia dhe s’jua shfaqta dëshirat që kisha në zemër kaq vjet, jo se s’ju kisha besim, jo se s’jua dija shpirtin **posa ju ishit të parët që e hodhët zarin dhe u futët në këtë valle po se puna duhej mejtuar thellë se duheshin gjetur mjetet se duhej zgjedhur koha mirë** ndryshe do të derdhej gjak më kot”

“Po unë sillesha me atë mënyrë se ashtu e deshte shpëtimi juaj dhe imi se puna ishte e tillë që duhej bërë dhe jo thënë se shikoja që kishit nevojë më tepër për fre sesa për shtyrje.”

“Metoda e diskutimit mundëson një pjesëmarrje aktive sepse ajo përfshin të gjithë nxënësit, kërkon nga mësuesi të tolerojë dhe të lehtësojë shkëmbimin e ideve në një hapësirë të gjerë.”

Fjali të varura kushtore

Fjali e varur para kryesores

Në këta shembuj presja duhej përdorur pas fjalisë kushtore meqë ajo qëndron para kryesores:

“Nëse do ishim një vend që rrit të ardhurat do ishte normale që ulet numri i familjeve në nevojë, por te ne është rritur varfëria, – tha Spaho” (Shqiptarja.com, 15 mars)

“Nëse rasti nuk vlerësohet në kohën e duhur për të zbutur këto shenja mund të shkaktojë probleme me shëndetin mendor të fëmijës” (Shqip, 15 mars)

Fjali kushtore në mes të periudhës

Fjalja kushtore ndahet gjithmonë me presje kur ajo qëndron pas kryesores. Në shembujt e mëposhtëm kemi fjali të ndërmjetme kushtore. Në të parën fjalja kushtore duhet të ndahet me presje në krye të saj, ndërsa në fund ajo vendos një lidhje të ngushtë kuptimore me pjesën tjetër dhe nuk vendoset presje. Në fjalinë e dytë, fjalja kushtore, duke qenë në mes të periudhës duhet të ndahet me presje edhe në pjesën fundore të saj, jo vetëm në krye si tregon shembulli, pasi nuk lidhet kuptimisht me pjesën vijuese:

“... letra që më nisët pasi i kisha shkruar mallit të zemrës suaj, Dylqinës, më ka mbushur me një besim se edhe udhëtimi im drejt dashurisë do mund të jetë i suksesshëm nëse unë do të di të kërkoj atë që duhet nga zemra e asaj që më ka kaluar prej kohe gjumin.” (Mapo, 21 prill)

“Në këto kushte mund të themi me plot gojë se nëse Brukseli e ka dhënë Rekomandimin për negociatat – si shpërblim politik, merita kryesore i takon opozitës që e ka trembur Brukselin me prirjet e saj anti-Perëndimore.” (Tema, 18 prill)

Fjali krahasore

Fjali të varura pas kryesores

Fjalitë krahasore kur vijnë pas kryesores ndahen me presje, prandaj në shembullin e mëposhtëm duhej përdorur presja:

*Sa më shumë mendime të japë grupi i nxënësve **aq më e lartë është cilësia e rezultatit të punës***

Fjali krahasore në mes të periudhës

Fjali e varur krahasore e ndodhur pas kryesores duhet të ndahet me presje, prandaj para lidhëzës *sa* studentët duhet të vendosin presje. Në vijim, fjalia e varur krahasore ndërpritet edhe nga fjalia e ndërshtënë ‘me të parë kalorësin e gardës’ e cila duhet të vihet mes presjesh:

*“Po tmerri i emrit të tij ishte **aq i madh sa turqit me të parë kalorësin e gardës kujtuan që ishte ai vetë në krye të tyre morën arratinë dhe u shuan krejt prej malësorëve nëpër grykat dhe pusirat**”.*

Fjali të varura lejore

Fjali të varura pas kryesores

Fjalitë e varura lejore pas kryesores ndahen gjithmonë me presje, prandaj në shembujt e mëposhtëm duhej të ishte përdorur presje.

*“Kjo korrespondencë fitoi një njohje të madhe në Europë **edhe sepse një përmbledhje të saj papa Piu II e botoi në veprën e tij historike Commentarii**” (25 prill, Mapo, Shqiptaret e Mesjetes dhe kultura e shkrimi. Gencjana Abazi Egro)*

*“Kam për dëshmitar Hamzën, tim nip, që e kam pasur përkrahës, këshilltar dhe shok armësh, me ca të tjerë të pakë, me besnikërinë e të cilëve e vumë këtë plan në veprim **ndonëse rronim e hanim bashkë dhe kishim një zemër e një shpirt**”.*

*“Mësuesi është organizuesi i mësimit dhe udhëheqësi, e udhëheq nxënësin për të kërkuar në mënyrë të pavarur informacionin dhe me zgjidhjen e çdo problemi **sado i ndërlikuar që të jetë**.”*

Fjali lejore në mes të periudhës

Duke qenë në mes të periudhës, fjalitë lejore duhet të ndahen me presje nga pjesët e tjera të saj:

*“Sipas saj, **edhe pse ka vetëm një muaj nga shpallja e këtij konkursi** interesi i shkrimtarëve për të qenë pjesë e garës është i madh, ku deri tani janë vënë re jo vetëm pjesëmarrje e autorëve të rinj, por janë edhe emra të konsoliduar tashmë si shkrimtarë.” (Mapo, 26 mars)*

*“Pa arrirë në dizenjimin e një projekti pune kombëtar, të gjitha iniciativat e ardhura nga aktorë sekondarë, të shoqërisë civile apo investitorësh privatë do të shkatërrojnë vendet e kujtesës, pasi, **sado të përpiqen** u mungojnë ekspertizat dhe milionat e fondeve që mund të*

investohen vetëm nga shteti në bashkëpunim me organizma ndërkombëtare, që investojnë për trashëgiminë kulturore”. (Panorama, 14 maj)

Përfundime

Përdorimi i presjes në periudhën me nënrenditje luan një rol të madh sintaksor: presja është mjeti shënues i kufijve sintaksorë ndërmjet fjalisë kryesore dhe fjalisë së varur; gjithashtu presja është mjet shënues i funksioneve të ndryshme sintaksore të fjalive të varura.

Nga puna e bërë me studimin e përdorimit të presjes në periudhat me nënrenditje në shtypin e përditshëm shqiptar (mars–maj 2018) dhe në punimet e studentëve vihen re dy dukuri të përgjithshme:

1. Mungesa e presjes kur ajo është e domosdoshme në periudhat me fjali të ndryshme të nënrenditura, kryesisht përcaktore, shkakore, kohore, lejore.

2. Përdorime të gabuara të presjes pothuajse në të gjitha periudhat me fjali të nënrenditura.

Dukuria e parë vihet re në disa të përditshme të shtypit shqiptar si gazeta “Mapo”, gazeta “Shqip”, gazeta “Tema”, gazeta “Panorama” si dhe “Shqiptarja.com”. Në përgjithësi, periudhat me nënrenditje të nxjerra nga shkrimet e këtyre gazetave nuk përmbajnë presje, pjesët e varura të tyre nuk ndahen me presje nga kryesoret, në kundërshtim me rregullat e pikësimit të gjuhës shqipe, duke sjellë mangësi në gjuhën e shkruar shqipe.

Ndërsa dukuria e dytë, përdorime të gabuara të presjes në periudhën me nënrenditje, vihet re në punët e studentëve. Gabimet më tipike në përdorimin e presjes tek studentët vihen re në fjalitë e varura përcaktore, fjalitë kohore dhe shkakore. Ndërsa përdoret drejt presja në fjalitë e varura mënyrore, qëllimore, krahasore dhe lejore.

Mendoj se gabimet e bëra në përdorimin e presjes tek studentët tregojnë se njohuritë e tyre mbi pikësimin janë të mangëta, gjë që lidhet edhe me njohjen e periudhës dhe me llojet e fjalive të varura. Prandaj, në këtë kontekst, mendoj se njohuritë mbi shenjat e pikësimit duhet të trajtohen në një lëndë të veçantë, jo vetëm si pjesë e temave të drejtshkrimit të gjuhës shqipe.

Ndërkohë, gabimet në përdorimin e presjes në median e shkruar janë edhe më të shumta dhe më shqetësuese, duke qenë se ato shërbejnë si model për një masë të gjerë lexuesish. Këto media duhet të vihen para përgjegjësisë për të përmirësuar gabimet në përdorimin e presjes duke marrë masat e duhura, për ta parë me një qasje më serioze çështjen e pikësimit të gjuhës shqipe.

BIBLIOGRAFI

- Akademia e Shkencave e Republikës së Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë. *Rregullat e pikësimit në gjuhën letrare shqipe*, Tiranë, 1981.
- Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, *Rregullat e pikësimit në gjuhën shqipe*, Shkenca, Tiranë, 2002.
- Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, *Gramatikën e gjuhës shqipe*, II, 2002.
- Çeliku, M., *Një përdorim i presjes*, (Drita, 5 mars, 1972).
- Çeliku, M., *Pikësimi i thirrorit*, M. Çeliku (Drita, 2 shtator, 1973).
- Memushaj, R., *Rregullat e pikësimit në gjuhën letrare shqipe*, Studime filologjike, nr. 4, 1981.
- Memushaj, R., *Shqipja standarde*, Toena, Tiranë, 2005.
- Shkurtaç, Gj., *Si të shkruajmë shqip*, Toena, 2008.

Burime publicistike

- Gazeta “*Mapo*”.
- Gazeta “*Shqip*”.
- Gazeta “*Panorama*”.
- Gazeta “*Tema*”.
- Gazeta “*Shqiptarja.com*”.

